

Ivar Morken. Normalitetssentrisme og integrering av mennesker med funksjonshemning I:
Utenfor regelen: Spesialpedagogikk i historisk perspektiv / Eva Simonsen og Berit H.
Johnsen (red.). Oslo: Unipub, 2007 (side 79-94). ISBN 9788274773035.

http://unipub.no/utgivelser/2007/utenfor_regelen.htm

Publisert i DUO med tillatelse fra [Unipub forlag](#)

Utenfor regelen
Spesialpedagogikk i historisk perspektiv

Eva Simonsen og Berit H. Johnsen (red.)

Unipub forlag
2007

Normalitetssentrisme og integrering av mennesker med funksjonshemning

Ivar Morken

Forestillinger om normalitet og avvik har vært et mer eller mindre eksplisitt grunnlag bak det meste av spesialpedagogisk virksomhet. Mens allmennpedagogikken har vært assosiert med det vanlige og det generelle, har spesialpedagogikken vært assosiert mer med det som har med det uvanlige og det spesielle å gjøre. Noe av grunnlaget for denne oppfatningen av spesialpedagogikken finner vi i fagets fokus på diagnostisering, funksjonshemning og lærevansker. Men avviksfokus og normalitetssentrisme kan også komme til uttrykk på helt andre måter. Med denne artikkelen vil jeg derfor sette søkelyset på tendensen til normalitetssentrisme og hvordan denne tendensen også kommer til uttrykk i fagets mål og visjoner.

Uavhengig av om vi snakker om normalisering, integrering eller inkludering, dreier det seg om en slags innordning eller tilpasning til det såkalte vanlige. Ved operasjonalisering av normaliseringsbegrepet la Bengt Nirje (2003) vekt på aspekter ved «det normale liv» som normal døgnrytme, livets normale utviklingsfaser og normale økonomiske standardkrav. Målsettinga var å gi mennesker med funksjonshemning en tilværelse så nær det normale som mulig. Selv om individene, de såkalte funksjonshemma, ikke skulle normaliseres, fungerte «det normale» eller «det vanlige» like fullt som referanse og norm. Men hva

er «normalt»? Hva slags døgnrytme og hva slag valgfrihet har «folk flest»? Hvor inkluderende er skolen i sin alminnelighet? Hva med samfunnet? Hva er verdsatte sosiale roller? Slike spørsmål inngår i mindre grad i den spesialpedagogiske diskursen.

Prinsippene om normalisering og integrering ble i sin tid formulert som en reaksjon mot segregering og utestenging. Som spesialpedagogisk programformulering er integrering etter hvert avløst av inkludering. Integrering ble i for stor grad assosiert med rene plasseringstiltak, med fysisk og organisatorisk integrering. Med begrepsskiftet ønsket en derfor å poengtere alles selvfølgelig tilhørighet og rett til fellesskap med andre. I en inkluderende skole er mangfold og rom for alle en selvfølgelighet, og ingen trenger å integreres. Ideelt sett dreier det seg om at alle er forskjellige, og at ingen er likere enn andre. Organisert spesialundervisning bør derfor i størst mulig grad erstattes av tilpassa opplæring for alle. Hvorvidt dette representerte særlig mer enn en endring på formuleringsplanet, kan diskuteres. En må også kunne spørre om inkludering og tilpassa opplæring gjennomføres på en måte som er i ferd med å få en egenverdi relativt uavhengig av utbytte i form av læring, vekst og utvikling.

Mål og visjoner om normalisering, integrering og inkludering kan ikke bare lokaliseres til en ren fagdiskurs, men de inngår også i en generell samfunnsdebatt om blant annet velferdsstatens mål og virkemidler. I bakgrunnen skimtes fortsatt også et historisk nasjonsbyggingsprosjekt med vekt på blant annet felles, nasjonale institusjoner og kulturell og samfunnsmessig integrasjon (Telhaug & Mediås, 2003). Uavhengig av om den er seg dette bevisst eller ikke, inngår spesialpedagogikken i en samfunnspolitisk sammenheng med ulike aktører og interesser og en annen dagsorden enn den rent spesialpedagogiske.

Denne sammenhengen og dette spenningsfeltet må forstås og begripes med andre begreper og teorier enn de som tradisjonelt sett har inngått i faget spesialpedagogikk. Noe av utfordringa for spesialpedagogikk som fag og satsingsområde kan derfor spissformuleres som at faget må utvikle et metaspråk i form av begreper og teorier til å forstå spesialpedagogikken i en samfunnsmessig kontekst. Ifølge Stangvik (1995) kan ikke spesialpedagogikken beskrives med sine egne begreper.

Både spesialpedagogikkens tradisjonelt sett individorienterte språk så vel som hverdagsspråket må overskrides. Hva med teori og begreper for spesialpedagogikkens samfunnsmessige funksjon? Hva med teori og begreper til håndtering av skillet mellom fag og politikk? Hva med teori og begreper for spesialpedagogisk fagkritikk?

Jeg tar selvsagt ikke mål av meg til å utvikle et eget spesialpedagogisk metaspråk, men begrenser meg til å ta utgangspunkt i begrepet normalitetssentrisme. Slik forsøker jeg å sette fokus på fagets forankring i mer eller mindre bevisste oppfatninger om normalitet, om det såkalte vanlige. Hvordan gjør slike oppfatninger seg gjeldende i spesialpedagogikken? Hva med normalitetssentrisme når det gjelder målsettinga om integrering (etter hvert altså avløst av inkludering)?

Forestillinger om normalitet og fellesskap inngår som mer eller mindre uttalte forutsetninger for målsettingene om integrering og inkludering, men uten å synliggjøres eller problematiseres. I denne artikkelen vil derfor forestillinger om fellesskap problematiseres ved hjelp av det sosiologiske begrepsparet *Gemeinschaft – Gesellschaft* (Tönnies, 2001 [1887]). Er våre forestillinger om fellesskap, integrering og inkludering prega av romantisering av lokalmiljø og tradisjonelle fellesskapsformer, av idyllisering av *Gemeinschaft*? I den grad mer eller mindre bevisste oppfatninger om normalitet og fellesskap gjør seg gjeldende også utenfor spesialpedagogikken, vil ei slik tilnærming romme muligheter for både fagkritikk og samfunnskritikk.

Normalitetssentrisme

Begrepet *normalitetssentrisme* ble formulert av filosofen Harald Ofstad (1987). I en artikkel med overskrifta «Är handikappade sekunda varelser?» tok han utgangspunkt i at vårt samfunn har en fasade som er klart demokratisk, med vekt på verdier som likeverd og alles rett til et godt liv. Dette er imidlertid bare fasaden. I konkurransesamfunnet er det først og fremst innsats og nytteverdi som teller. Men et nyttig liv er ikke nødvendigvis det samme som et godt liv. Det å være sosialt vellykka er ikke alltid det samme som å være lykkelig.

Noe av kjernen i normalitetssentrismen er at de såkalte normale, funksjonsfriske eller de som utgjør majoriteten, gjerne danner seg en oppfatning om det gode liv med utgangspunkt i seg selv og sin egen normalitet. Hvordan kan de som ikke kan stille sin egen bolig, lese bøker eller gå på ski leve et fullverdig liv? Hva med dem som ikke kan høre eller benytte seg av et oralt språk? Intensjonene er gode: Mennesker med funksjonshemning unnes de samme goder som vi selv verdsetter og/eller har tilgang til. Men alle andre trakter ikke nødvendigvis etter det samme som oss.

Ifølge Ofstad er normalitetssentrisme nært beslekta med *etnosentrisme*. Uavhengig av om vi står overfor funksjonshemning eller kulturforskjeller tenderer vi til å oppleve det fremmede eller det som oppfattes som annerledes, som avvikende og/eller unormalt, gjerne i en heller negativ forstand. Når døve kritiserer storsamfunnet for *fonosentrisme*, dreier det seg om noe av det samme.

Et mål-middel-problem?

Sosialantropologien lærer oss en del om etnosentrismens begrensninger, og om betydningen av å innta en kulturell holdning i møte med det fremmede. En tilsvarende holdning kan også være nødvendig overfor mennesker med funksjonshemning: «Vi måste bli mera öppna för deras möjligheter till ett gott liv, se möjligheterna utifrån deras premisser,» (Ofstad, 1987: 193). Mennesker med funksjonshemning må ikke alltid vurderes på andres premisser. Mennesker med funksjonshemning skal ikke kopiere andres liv, men leve sitt eget! Poenget er at det som fungerer som middel til lykke og livskvalitet for noen, ikke trenger å fungere slik for andre. Her ligger noe av normalitetssentrismens begrensning.

I opplæringssammenheng oppfattes slikt som praktisk selvhjelpenhet og kunnskaper i de ulike skolefagene som sentrale målsettinger. Vi skal ikke undervurdere betydningen av slike ferdigheter og kunnskaper. Det er likevel nødvendig å poengtere at det som er selvfølgelig for flertallet, lett kan bli ei tvangstrøye for mindretallet. Kunnskaper og ferdigheter som oppleves som elementære selvfølgeligheter av majoriteten,

tenderer lett til å få en egenverdi, og en status som mål, som lett kan fortrenge funksjonshemma minoriteters egne opplevelser og behov.

Ifølge Ofstad har gleden en egenverdi. Det avgjørende er følgelig gleden eller lykken, ikke hva som frambringer den. Men på grunn av sin egen tendens til normalitetssentrisme har mange funksjonsfriske vanskelig for å forstå at mennesker med funksjonshemning kan oppleve virkelig glede. Hvordan kan mennesker som ikke kan gå, høre eller vite forskjellen på høyre og venstre være lykkelige? Slik legger vi våre egne standarder til grunn for vår forståelse av andres liv. Kanskje blander vi sammen mål og midler? Kanskje har vi også en viss forakt for svakhet (se Ofstad, 1971).

Innenfor et handlingsorientert fag som spesialpedagogikk ledsages normalitetssentrismen av et ønske om å gjøre noe for andre mennesker, eller i det minste å påpeke behovet for at noe blir gjort. Avvik fra «det normale» oppfattes som en appell om å trå til med hjelp, støtte eller kompensasjon. Engasjement og handling vil i seg selv kunne oppfattes som positivt. Det er derfor ingen grunn til å kritisere at fagfolk engasjerer seg og handler for funksjonshemma. Det kritikkverdige ligger i muligheten for at det handles ut fra feil standard eller feil mål, i for eksempel muligheten for at egne verdistandarder gjøres gjeldende for mennesker som kanskje ikke deler disse standardene, eller ikke har anledning til å dele dem.

Integrering

I flere tiår har *integrering* vært et overordna mål for politisk og pedagogisk praksis overfor mennesker som på en eller annen måte har vært kategorisert som avvikende. Integrering er et begrep med vid anvendelse, og målsettinga om integrering er ikke reservert bare for mennesker med funksjonshemning. Integrering er heller ikke noe ukontroversielt begrep. Når det gjelder opplæring av mennesker med funksjonshemning, har integrering etter hvert blitt forstått mer og mer som fysisk og organisatorisk integrering. Enkelte elever er blitt oppfatta som integrerte elever. Dette er noe av bakgrunnen for at integreringsbegrepet er avløst av inkluderingsbegrepet som målsetting, ideologi og prinsipp for opplæring

av mennesker med funksjonshemning. Det kan derfor være verdt å se på hvordan integreringstanken opprinnelig ble formulert og forstått.

I 1969 oppnevnte Kirke- og undervisningsdepartementet et utvalg ledet av Knut Blom til å utarbeide nye lovregler for spesialundervisning. Mandatet innebar også å innarbeide de nye lovreglene i lov om grunnskolen med tanke på et felles lovverk for opplæring av alle barn og unge i skolepliktig alder. I Blomutvalgets innstilling (KUD, 1971) er det et eget kapittel om generelle synspunkter på integreringsspørsmålet. Som svar på hva som er det generelle innholdet i betegnelsen *integrering*, festet utvalget seg ved tre kriterier:

- tilhørighet i et sosialt fellesskap
- delaktighet i fellesskapets goder
- medansvar for oppgaver og forpliktelser

(KUD, 1971:38).

Fellesskap er et sentralt begrep. Dette kan synes innlysende, men det kan likevel poengteres: Integrering dreier seg alltid om integrering i noe. Jeg forstår det slik at det er dette «noe» som her omtales som «fellesskap».

Når vi leser Blomutvalgets innstilling i dag, framstår uvalget med et heller udogmatisk syn på integrering. Det avgjørende var ikke om elevene ble undervist i vanlig klasse, i en spesialklasse eller i en vanlig skole, men om elevene fikk et undervisningstilbud som var tilpassa deres behov, og om de ble akseptert og opplevde tilhørighet og trivsel i et godt sosialt fellesskap. For at mennesker med funksjonshemning skulle kunne utvikle sine muligheter, mente utvalget at det var nødvendig å akseptere ulike former for opplæring. Likheter lot seg ikke oppnå ved å gi alle samme slags opplæring. Selve målsettinga om integrering ble plassert i spenningsfeltet mellom den enkeltes rett til selvutfoldelse og fellesskapets krav.

De funksjonshemmede har som andre rett til å fungere på egne premisser innenfor de grenser som ellers må gjelde for akseptabel atferd i samfunnet. Dette innebærer bl.a. at de så langt råd er må ha anledning til å velge sin omgang og sitt miljø og til selv å vurdere hva de trives med og hvem de trives sammen med. Det er spørsmålet om hvordan den enkelte opplever sin sosiale situasjon som vil være utslagsgivende for i hvilken grad integreringen kan gjennomføres. (KUD, 1971:39)

På omtrent samme tid formulerte Trygve Lie integrering som en samspillprosess der deltakere med ulike forutsetninger er aktivt med uten frykt for å røpe eller tape sin identitet (Dalen, 1994).

Ved en rask lesning av Blomutvalget innstilling mer enn aner vi en mulig motsetning mellom organisering av et undervisningstilbud tilpassa den enkeltes behov og idealet om tilhørighet, delaktighet og medansvar i et sosialt fellesskap. Blomutvalgets tre kriterier dreier seg først og fremst om sosial integrering. Slik foregripes langt på veg dagens inkluderingsbegrep. Samtidig ser vi at den enkeltes mulighet til å velge miljø og den enkeltes opplevelse av sin egen sosiale situasjon også vektlegges. Aner vi her en oppfatning om at ikke alle opplever ethvert fellesskap som positivt?

Fellesskap er ikke noe entydig begrep. Det fins mange former for fellesskap, samtidig som det fins ulike opplevelser av verdien av ulike former for fellesskap. Det melder seg derfor et spørsmål om hva slags fellesskap mennesker med funksjonshemning skal integreres i og hva slags fellesskapskvaliteter vi mener at de skal kunne oppleve. Uten slike spørsmål står vi i fare for å tilsløre virkeligheten og å romantisere sosialt fellesskap, og «fellesskap» tenderer til å fortone seg som en slags abstrakt og idyllisert normaltilstand.

Hverdagslivets naturlige segregering

I integreringsdebatten diskuteres blant annet hvordan integreringa skal virkeliggjøres og hvor vidt vi er kommet for kort eller for langt i integreringsbestrebelsene. Ifølge Söder (1997) er det imidlertid noen spørsmål som ikke blir stilt, spørsmål som gjelder det samfunnet som mennesker med funksjonshemning skal integreres i. Eller som Nils Christie (1989) framholder: at alle skal leve et vanlig liv i det vanlige samfunnet høres bra ut – inntil vi ser nærmere på det vanlige samfunnet.

Nærhet, aksept og sosialt fellesskap er ingen selvfølgelighet. Det moderne mennesket vil gjerne ha frihet til å velge sin omgangskrets og forfølge sine egne målsettinger. En konsekvens av dette er at enkelte vil kunne bli valgt bort. Vi kan snakke om en slags *hverdagslivets naturlige segregering* (Gustavsson, 1992; Morken, 2006) som foregår i de fleste

sammenhenger i skolegården, på bussen så vel som i arbeidslivet. Ifølge Gustavsson (1992) ligger også noe av årsaken til at mennesker med psykisk utviklingshemning eller psykiske lidelser ofte utvikler relasjoner til andre med lignende problemer i hverdagslivets naturlige segregering.

Et av kapitlene i Christies bok om landsbyer for usedvanlige mennesker innledes slik:

Noen ganger spør jeg studenter hvordan de oppfører seg når de går på bussen. Bare to seter er ledige, begge helt fremme. Det ene ved siden av en som ser ut som folk flest. Det andre ved siden av en som helt tydelig ikke er som de fleste. På folkemunne ville han kalles tilbakestående eller kanskje sinnssyk. Hvilke sete velger du – eller vi? (Christie, 1989:113).

Noen plasser er mer attraktive enn andre, også blant barn og unge, og noen plasser forblir tomme.

Mennesker som selv opplever å bli valgt av andre, vil kunne oppleve både nærhet, varme og sosial tilhørighet også i et såkalt senmoderne konkurransesamfunn. Selv vil de også kunne tendere til å oppfatte dette som egenskaper ved samfunnet, eller i det minste som goder tilgjengelige for alle. Men hva om det dreier seg om knapphetsgoder uten kontrollerbare distribusjonsmekanismer? Når de som selv er blitt valgt, ser bort fra hvordan valgene foregår og fra det som omtales som hverdagslivets naturlige segregering, kan vi også snakke om en form for normalitetssentrisme. Det at den omtalte formen for segregering omtales som «naturlig», betyr ikke at sosial segregering skal oppfattes som noe naturnødvendig. De sosiale og kulturelle formene for hverdagsliv og samhandling er historisk, kulturelt og samfunnsmessig bestemte snarere enn naturgitte.

Idyllisering av Gemeinschaft

Söder (1997) knytter framveksten av integreringstanken til en vagt formulert utopi om tilhørighet og felleskap med betoning av likhet framfor ulikhet. Ifølge Söder ble 1960-tallets integreringsutopi trolig formulert på grunnlag av en sosiologisk integrasjonsforståelse. De sosiologiske klassikerne anvendte integrasjonsbegrepet for å beskrive

egenskaper ved grupper, organisasjoner eller sosiale systemer. Vi aner en sosiologisk bekymring for segregering og særbehandling som en trussel mot samfunnets integrasjon. Slik innholder integreringsutopien en vag referanse til et uddifferensiert samfunn. Når vi snakker om mennesker med funksjonshemming som mer eller mindre integrerte, snakker vi derimot om integrering som en individuell egenskap (Söder, 1997). Det dreier seg om en individualisering av integreringsbegrepet som forsøkes overskredet med 1990-tallets inkluderingsbegrep.

Integrering, forstått som sosial integrering, har vist seg vanskelig å realisere. Fysisk kontakt og nærhet kan organiseres, mens sosial kontakt, vennskap og kvalitet i frivillige sosiale relasjoner er noe vi bare kan legge til rette mulighetene for. Noe av integreringsproblematikken kan derfor knyttes til en utopi om hva som er mulig, en utopi som springer ut av mangelfull innsikt i det vanlige samfunnet og i karakteren av positive sosiale relasjoner.

Ferdinand Tönnies (2001 [1887]) klassiske dikotomi *Gemeinschaft-Gesellschaft* kan tjene som redskap i en teoretisk tilnærming til temaet. Det sosiologiske utgangspunktet er at det moderne samfunnet har mer karakter av formelt og komplekst *Gesellschaft* enn av intimt og uddifferensiert *Gemeinschaft*. I dette ligger det også at personlige valg har fått økt sosial betydning.

I *Gemeinschaft* tenderer menneskene til å ta hverandre for det de er, kjenne og ta ansvar for hverandre. I *Gesellschaft* er relasjonene mer nytte- og kontraktbaserte med muligheter for valg og bortvalg. Forskjellen kan også beskrives som kollektivism versus individualisme. Mens *Gemeinschaft* står for fellesskap, emosjonelle bånd og nærhet, står *Gesellschaft* for konkurranse, rettsliggjøring og saksorientering. Menneskene i *Gemeinschaft* tenderer til å kjenne hverandre og å ta hverandre for gitt uten å måtte reflektere noe videre over hvem de er. I *Gesellschaft* er det mindre som kan tas for gitt og mer som må gjøres til gjenstand for refleksjon, valg og forhandling. Mennesker med tette relasjoner deler ofte den samme kunnskapen og den samme virkelighetsforståelsen uten å måtte formulere den aktuelle kunnskapen og forståelsen (Coser, 1991). Med mer komplekse sosiale strukturer

kommer en lettere i kontakt med andre tanker og væremåter som utfordrer egen virkelighetsforståelse.

Livet i moderne storbyer betraktes gjerne som typiske uttrykk for *Gesellschaft*. Lønnsarbeid og økt mobilitet bidrar til at mennesker som har lite felles, likevel er naboer i moderne boområder. Tilbøyeligheten til å velge, og ikke minst å velge bort mennesker som befinner seg fysisk nært, er langt på veg en forutsetning for å kunne bo i slike boområder. Fysisk nærhet resulterer derfor ikke automatisk i sosial nærhet. Ifølge Gustavsson (1992) har forhåpningen om å gi mennesker med funksjonshemming delaktighet og tilhørighet i sosiale fellesskap heller ubevisst vært forstått som å gi dem tilgang til *Gemeinschaft*. Men en forståelse av integrering basert på idyllisering av lokalsamfunn, overser viktige samfunnsmessige realiteter. Forestillinga om sosial integrering som adgang til et slags hyggelig *Gemeinschaft* er følgelig ikke bærekraftig. Det kan også knyttes er par andre kommentarer til den heller ubevisste idylliseringa av det vanlige samfunnet. For det første er det trolig misforstått å tro at et flertall av dagens mennesker foretrekker et liv i *Gemeinschaft*-orienterte sosiale sammenhenger (Gustavsson, 1992). Blant annet verdsetting av personlig frihet med mulighet til å virkeliggjøre egne planer og prosjekter gjør at mange foretrekker *Gesellschaft* framfor *Gemeinschaft*. En skal heller ikke se bort fra at mennesker kan ha gjort erfaringer som får dem til å avstå fra et liv i lokalbaserte og tradisjonsorienterte *Gemeinschaft*. Ikke alle *Gemeinschaft* er «lykkelige» eller slik at vi selv ville velge å bo der (Asplund, 1991). Cosers (1991) beskrivelse av *The Greedy Nature of Gemeinschaft* representerer en videreutvikling av denne forståelsen. For det andre er det umulig å konstruere *Gemeinschaft* på bestilling (Gustavsson, 1992). Ifølge Asplund (1991) er *Gemeinschaft* en naturlig og uplanlagt sosial enhet, mens *Gesellschaft* er noe uttenkt og kunstig. Ethvert forsøk på å omdanne *Gesellschaft* til *Gemeinschaft* vil derfor bare resultere i *pseudogemeinschaft*.

Gemeinschaft som normalitetssentrisme

En av grunnene til at mange ved nærmere ettertanke faktisk foretrekker *Gesellschaft* framfor *Gemeinschaft*, er selvsagt at de selv finner seg til rette i et samfunn med preg av *Gesellschaft*. Men ikke alle er like godt rusta for en slik tilværelse. Det dreier seg ikke bare om å bli valgt, men også om å kunne velge. Friheten er krevende i den forstand at det kreves kompetanse å kunne nyttiggjøre seg den. Samtidig innebærer frihet at enkeltindividet ansvarliggjøres. Mulighet til suksess er også mulighet til nederlag. Når alt kommer til alt, er verken sosial integrering eller suksess egenskaper ved samfunnet som sådan. Fordi ikke alle former for innsats og kompetanse belønnes med suksess og sosial anerkjennelse, skal en også være forsiktig med å påstå at det bare dreier seg om frukten av individuell innsats og kompetanse. Poenget er snarere at både sosial integrering og suksess dreier seg om å innfri samfunnsmessige krav og forventninger om å ha nettopp den kompetansen og yte nettopp den formen for innsats som belønnes og anerkjennes.

Temaet normalitetssentrisme aktualiseres i tilknytning til *Gemeinschaft* som et udifferensiert samfunn med en relativt ensartet livsform. Nykommere som ønsker å bli en del av *Gemeinschaft*, må ta skikken der de kommer. Selvsagt fins det mennesker som oppfattes som annerledes også i tradisjonsbaserte, lokale fellesskap. Den funksjonshemma, bygdetullingen og den lokale byoriginalen har imidlertid sine egne roller nettopp som annerledes. Slik sett tildeles de en plass som heller befester og begrenser enn utvider normaliteten. Eksistensen av bygdetullingen og den lokale byoriginalen bidrar ikke til at det settes spørsmålsteget ved fellesskapets levemåte og virkelighetsforståelse. Heller ikke premisene for felles oppfatninger om det gode liv problematiseres.

Menneskene i *Gesellschaft* forholder seg til et komplekst mylde av mennesker, roller, identiteter og væremåter. I dette ligger det at den hegemoniske normaliteten både utfordres og utvides. Ens egen væremåte og forståelse framstår som bare én av flere mulige. Dette kan selvsagt representere en kilde til usikkerhet og forvirring, men det kan også representere en kilde til perspektivutvidelse, nytenkning og økt toleranse for ulikhet. Slik legger *Gesellschaft* til rette for problematisering av ulike former for normalitetssentrisme og etnosentrisme.

Gemeinschaft assosieres med det kjente, tilvante og uproblematiskerte. I tette fellesskap framstår annerledeshet lett som avvikende rariteter. Verden utenfor ens eget fellesskap betraktes utelukkende fra et lokalt innenfraperspektiv. Oppfatningene om det gode liv forankres i en lokal- og tradisjonsforankret normalitet. Som samfunnsform forutsetter *Gemeinschaft* oppslutning om dominerende verdier og en dominerende livsform. Som spissformulering kan vi si at *Gemeinschaft* framstår som nettopp normalitetssentrisme.

I lys av dette er integrering i *Gemeinschaft* en logisk umulighet. I et uddifferensiert samfunn med vekt på likhet, er det ikke rom for et mangfold av identiteter, levemåter og individuelle livsprosjekter. Eneste alternativet til marginalisering, segregering og avvikeridentitet er assimilering, å oppgi sin identitet og individualitet og tilpasse seg fellesskapet.

Integrering som forsøk på å realisere den omtalte utopien om fellesskap og tilhørighet og et ideal om integrering basert på en ubevisst forhåpning om å gi mennesker med funksjonshemning tilgang til *Gemeinschaft*, er selvsagt nødt til å føre til frustrasjoner. Kartet stemmer ikke med virkeligheten, og idealene lar seg ikke realisere. For å komme et stykke videre med selve begrepsfestinga av hva slags utfordring vi står overfor, kan det være et poeng å se litt nærmere på selve integreringsbegrepet. Eller kanskje vi bør si de to aktuelle integreringsbegrepene, det ene med tydelige drag av normalitetssentrisme, det andre med mer vekt på identitet og respekt for annerledeshet?

To ulike integreringsbegrep

I spesialpedagogisk litteratur presenteres integreringsbegrepet gjerne med henvisning til Blomutvalgets (KUD, 1971) tre kriterier: tilhørighet i fellesskapet, delaktighet i fellesskapets goder og medansvar for oppgaver og forpliktelser (se for eksempel Briseid, 2000; Dalen, 1994; Ekeberg & Holmberg, 2004). Kriteriene har ikke blitt gjort til gjenstand for registrerbar debatt eller kritikk. Heller ikke lanseringa av inkluderingsbegrepet representerer noen form for problematisering av disse kriteriene. I ei mye brukt lærebok i spesialpedagogikk nevnes

de tre kriteriene til og med som grunnlag for å vurdere om elever er «inkluderte/integrerte» (*sic!*) (Ekeberg & Holmberg, 2004).

I migrasjonspedagogisk litteratur presenteres integreringsbegrepet gjerne i relasjon til begrepene segregering på den ene siden og assimilering på den andre siden. Forskjellen dreier seg om mer enn to forskjellige begrepspresentasjoner. Mens det spesialpedagogiske integreringsbegrepet kan ses som en reaksjon mot særbehandling og utestenging, fokuserer det innvandringspolitiske og migrasjonspedagogiske integreringsbegrepet på respekt for språklig og kulturelt særpreg som en forutsetning for integrering. Tor Ola Engen (2004) har sammenligna den spesialpedagogiske og den migrasjonspedagogiske bruken av integreringsbegrepet, og snakker om to konkurrerende integreringsbegreper. Det spesialpedagogiske integreringsbegrepet er *antisegregerende* med front mot særomsorg, spesialskoler og utestenging fra normalskolen. Innvandringspolitikkenes integreringsbegrep er *antiassimilerende* med front mot ensretting og kulturell homogenisering. Mens det antisegregerende integreringsbegrepet fokuserer mest på individer, fokuserer det antiassimilerende mest på grupper.

Assimilering har ikke vært noen uttalt bekymring når det gjelder politikk og pedagogikk overfor mennesker med funksjonshemning, kanskje med unntak av døve som illustrerende nok tenderer til å oppfatte seg selv som del av en språklig og kulturell minoritet snarere enn som funksjonshemma. Dette kan skyldes en ukritisk holdning til det såkalt «vanlige» og den omtalte romantiseringa av lokale og tradisjonsbaserte fellesskap. Her skjuler det seg åpenbart en slags normalitetssentrisme. Det antiassimilerende integreringsbegrepet innebærer en eksplisitt kritikk av etnosentrisme og normalitetssentrisme. Men også det antiassimilerende integreringsbegrepet kan skjule innslag av normalitetssentrisme på grunn av for ensidig fokus på grupper og for liten vekt på individualitet, makt og ulike posisjoner innad i gruppa. Oppfatningene om det gode liv kan variere også innenfor en enkelt etnisk gruppe. Mens noen opplever tilhørighet i et kulturbasert fellesskap, opplever kanskje andre tvang og stengsler som får det til å fortone seg som et slags grådig fellesskap (Coser, 1991).

Forkastinga av integrering som mål og metode til fordel for prinsippet om inkludering, har vært gjennomført langt mer konsekvent i spesialpedagogisk debatt og faglitteratur enn innen innvandringspolitisk og migrasjonspedagogisk debatt. Den tydeligst formulerte begrunnelsen for forkasting av integreringsbegrepet er at tiår med integrering gjør at antisegregering ikke lenger er noen aktuell problemstilling. Likevel kan det være verdt å spørre om ikke det antisegregerende integreringsbegrepet har vært for lite sensitivt for verdier som respekt for annerledeshet og likeverd på tvers av ulikhet. Det er verdt å merke seg at det ikke ligger noen uttalt kritikk av tendenser til normalitetssentrisme bak begrepsskiftet fra integrering til inkludering. Kanskje dette også er noe av grunnen til en mindre entusiastisk omfavnelse av inkluderingsbegrepet i innvandringspolitisk og migrasjonspedagogisk sammenheng enn i spesialpedagogisk?

Et godt liv på egne premisser

Ofstad (1987) formante oss om å bli flinkere til å se mulighetene til et godt liv for mennesker med funksjonshemning ut fra deres egne premisser. Legger vi våre egne synspunkter, opplevelser og prioriteringer til grunn, dreier det seg om normalitetssentrisme. Men på samme måte som studiet av fremmede kulturer fordrer en kulturrelativ tilnærmingssmåte, krever det å forstå mennesker med funksjonshemning at vi kontrollerer våre egne tendenser til normalitetssentrisme. Utfordringa består i å sette seg inn i den enkelte funksjonshemmas egne opplevelser, meninger og målsetninger. Dette er en forutsetning for at vi skal kunne bidra til at mennesker med funksjonshemning skal få kunne leve et godt liv på sine egne premisser.

Normalitetssentrisme dreier seg ikke bare om hvordan vi forstår andre mennesker, men også om hva slags holdning vi har til mål, miljø og metoder. Ikke alle har de samme målene og verdiene. Forestillinger om et vanlig liv i naturlige sammenhenger kan fungere assimilerende og ensrettende. Hvorfor skal alle leve et såkalt vanlig liv? Hva får oss til å tro at dette er et middel til livskvalitet og glede for alle? Vil ikke slik normalitetssentrisme representere en trussel mot retten til å få være annerledes?

Spesialpedagogikkens opprinnelige integreringsbegrep har lagt mindre vekt på dette enn migrasjonspedagogikkens. Poenget er ikke å leve som majoriteten, men å kunne være en del av samfunnet uten å måtte oppgi sin identitet og individualitet. Den antisegregerende integreringsdiskursen er fattig på begreper for slike antiassimilerende målsettinger.

Ikke alle fellesskapsformer lar seg konstruere, og ikke alle former for fellesskap er ønskelige. Kanskje fellesskap heller ikke alltid er et relevant begrep for det vi forsøker å oppnå med integrering/inkludering? Noe av utfordringa er at fellesskap inngår, implisitt eller eksplisitt, i målsettingene om integrering og inkludering, men uten at spesialpedagogikken rommer noe bidrag til forståelse av moderne fellesskapsformer. Her ligger muligheter for utvikling av et (meta)språk som omfatter fagets muligheter og begrensninger så vel som fagets tradisjonelle forankring i forestillinger om normalitet. Målsettinga om tilpassa undervisning i en inkluderende skole for alle inngår også i dette bildet: Alle former for opplæringsbehov og undervisning «normaliseres». I prinsippet skal dette skje ved større rom for mangfold. Men mangelfull bevissthet om andres annerledeshet vil kunne innebære en form for normalitetssentrisme som resulterer i assimilering snarere enn inkludering. Men bevissthet om andres annerledeshet har relevans langt utover det som har med tilpassa opplæring å gjøre. Her ligger utfordringer både for enhetsskoletanken, velferdsstaten og nasjonalstatsprinsippet.

Tiltak overfor mennesker med funksjonshemning som baserer seg på gjengse oppfatninger om levemåte og livskvalitet, innebærer en fare for at den enkelte funksjonshemmas egne, individuelle preferanser overses. Ei relevant innvending er imidlertid at mange mennesker med funksjonshemning frarøves ressurser og muligheter som mange andre har tilgang til. For den som holdes utenfor, er problemstillinger knytta til assimilering og grådige fellesskap ikke særlig relevante. Det er derfor verdt å poengtere at ingen bør frarøves noe som helst, og at levestandard og mulighet for full deltakelse for mennesker med funksjonshemning fortsatt bør være et viktig velferds mål. Men utfordringer knytta til identitet, likeverd og livskvalitet stiller nye krav til velferdsstaten. Spesialpedagogikken har en oppgave i å utvikle faglig funderte begreper og forståelser som vil kunne bidra til å gi velferdsstaten et nytt innhold.

Referanser

- Asplund, J. (1991). *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Briseid, L. G. (2000). *Fra lov til praksis. Det spesialpedagogiske feltet og flerfaglig samarbeid*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Christie, N. (1989). *Bortenfor anstalt og ensomhet. Om landsbyer for usedvanlige mennesker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Coser, R. L. (1991). *In Defense of Modernity. Role Complexity and Individual Autonomy*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Dalen, M. (1994). «Så langt det er mulig og faglig forsvarlig...». *Integrering av funksjonshemmede i grunnskolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ekeberg, T. R. & Holmberg, J. B. (2004). *Tilpasset og inkluderende opplæring i en skole for alle*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engen, T. O. (2004). Inkludering og tilpasset opplæring: To perspektiver. I G. Høie & A-E. Kristoffersen (red.). *Inkluderende eller ekskluderende klasserom: Døveundervisning – et case å lære av?* (s. 107–138). Oslo: Skådalen kompetansesenter.
- Gustavsson, A. (1992). Livet i «integrasjonssamfunnet» – en analyse av nærhetens sosiale betydning. I J. T. Sandvin, (red.). *Mot normalt? Omsorgsideologier i forandring*. (s. 203–243). Oslo: Kommuneforlaget.
- KUD (1971). *Innstilling om lovregler for spesialundervisning m.v.* Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Morken, I. (2006). *Normalitet og avvik. Spesialpedagogiske utfordringer – en innføring*. Oslo: Cappelen.
- Nirje, B. (2003). *Normaliseringsprincippet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ofstad, H. (1971). *Vår forakt for svakhet. En analyse av nazismens normer og vurderinger*. Oslo: Pax Forlag.
- Ofstad, H. (1987). *Vi kan ändra världen. Hur bör vi ställa frågorna*. Stockholm: Bokförlage Prism.
- Stangvik, G. (1995). Spesialpedagogikken mellom ideologi, politikk og samfunn. I P. Haug (red). *Spesialpedagogiske utfordringer*. (s. 27–51). Oslo: Universitetsforlaget.
- Söder, M. (1997). Integrering: utopi, forskning, praktikk. I J. Tøssebro. *Den vanskelige integreringen* (33–57). Oslo: Universitetsforlaget.
- Telhaug, A.O. & Mediås, O.A. (2003). *Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra statspietisme til nyliberalisme*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Tönnies, F. (2001 [1887]). *Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.